

P.J. van Koppen (2003) Het Deventer Novum: Over een mes, een geursorteerproef en een novumconstructie door de Hoge Raad. *Delikt en Delinkwent*, 33, 979-994

Het Deventer Novum

Over een mes, een geursorteerproef en een novumconstructie door de Hoge Raad

---

Op 1 juli 2003 verklaarde de Hoge Raad het herzieningsverzoek van Ernest Louwes gegrond.¹ Louwes is door het Hof Arnhem veroordeeld voor de moord op mevrouw Wittenberg in Deventer op donderdag 23 september 1999, nadat hij eerder door de rechtbank was vrijgesproken.

Ik zal niet ten strijde trekken tegen de beslissing van de Hoge Raad.² Wat wel verbazing wekt, is de redenering waarmee de Hoge Raad tot deze beslissing is gekomen. In die beslissing lijkt de Hoge Raad een nieuw soort novum te creëren. Maar dat is alleen te begrijpen als men enig inzicht heeft in de zaak zelve en het bewijs waarop Louwes in 2000 door het Hof Arnhem is veroordeeld.

Het bewijs tegen Louwes

Het Hof Arnhem veroordeelde Louwes indertijd tot 12 jaar gevangenisstraf voor moord. De bewijsconstructie was gebaseerd op drie pijlers.³

Ten eerste was het laatste telefoongesprek dat het slachtoffer, mevrouw Wittenberg, voerde afkomstig van de GSM van Louwes. Hij beweerde dat hij tijdens dat gesprek met zijn auto reed over de A 28 ter hoogte van 't Harde. Maar zijn gesprek werd opgevangen door een GSM-paal te Deventer, 23 km verderop, hetgeen tot de conclusie leidde dat Louwes in Deventer of de directe omgeving daarvan moet zijn geweest. Dat is belangrijk, want dat gesprek vond plaats vlak

---

* *Psycholoog en senior hoofdonderzoeker Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) te Leiden en hoogleraar Rechtspsychologie faculteit rechtsgeleerdheid Universiteit Maastricht en Vrije Universiteit Amsterdam.*

1 Ik zie ervan af om de aanvrager en het slachtoffer hier anoniem te houden, omdat hun volledige namen al in ruime mate in de pers zijn genoemd.

2 HR 1 juli 2003, LJN-nummer AE8154 (*Deventer Moordzaak*).

3 Ik zal de bewijsmiddelen hier slechts kort weergeven, omdat de omstandigheden van deze zaak al uitgebreid in de media aan de orde zijn geweest en overigens niet alle relevant zijn voor het waarderen van het arrest van de Hoge Raad.

voordat, volgens de reconstructie van de politie, mevrouw Wittenberg om het leven werd gebracht. De Hoge Raad – die wat bondiger is dan het hof – geeft dit deel van de bewijsconstructie van het hof als volgt weer:

‘– Resultaten van door de politie verricht onderzoek naar aanleiding van de gegevens in het geheugen van het in de woning van het slachtoffer aangetroffen telefoontoestel. Daarbij is gebleken dat het – mobiele – nummer 06-[...], met welke aansluiting het laatste gesprek was gevoerd, in gebruik was bij de aanvrager. Voorts is gebleken dat het signaal voor dit gesprek is doorgegeven door een basisstation aan de Nieuwstraat te Deventer. De werking van dit basisstation is onderzocht en dat onderzoek wees uit dat het basisstation slechts een beperkt gebied bestrijkt. De aanvrager moet zich daarom in, dan wel niet ver buiten Deventer hebben bevonden toen hij dit gesprek voerde.

– Tot de bewijsmiddelen die op dit telefoongesprek betrekking hebben behoort een geschrift, opgesteld door R. Steens, inhoudende dat het verzorgingsgebied van het opstelpunt aan de Nieuwstraat te Deventer beperkt is, dat onder normale omstandigheden een telefoongesprek over een per auto afgelegde route vrijwel altijd door een naburig opstelpunt zal worden afgehandeld, dat is onderzocht of signalen op de GSM-frequentie vanuit het opstelpunt aan de Nieuwstraat te Deventer tot de omgeving van ’t Harde kunnen reiken en dat dit onderzoek heeft uitgewezen dat het buitengewoon onwaarschijnlijk is dat de signalen over die afstand kunnen worden ontvangen.

– Tot deze bewijsmiddelen behoren voorts een verklaring die R. Steens als getuigdeskundige ter terechtzitting in hoger beroep heeft afgelegd, alsmede een verklaring van de aanvrager, eveneens afgelegd ter terechtzitting in hoger beroep, inhoudende dat hij op 23 september 1999 omstreeks 20.36 uur met het slachtoffer heeft gebeld.’

Ten tweede zou Louwes een financieel motief hebben. Tien dagen voor haar overlijden wijzigde mevrouw Wittenberg, die nogal vermogend was, haar testament. In het nieuwe testament werd het grootste deel van het vermogen bestemd voor een op te richten Dr. Wittenberg Stichting, ter nagedachtenis van de overleden echtgenoot van mevrouw Wittenberg die psychiater was. De stichting zou ten doel moeten hebben de hulp aan ex-psychiatrische patiënten. Louwes werd in datzelfde testament aangewezen als executeur-testamentair en als eerste voorzitter van de op te richten stichting. Deze pijler van de bewijsconstructie van het hof gaf de Hoge Raad als volgt weer:

‘– Een rapport van de Regiopolitie IJsselland, Divisie C.R.O.D., Bureau Financiële Recherche, inhoudende dat het slachtoffer een testament heeft gemaakt waarbij zij haar gehele nalatenschap, afgezien van een aantal legaten, heeft bestemd voor een op te richten stichting, terwijl de aanvrager is benoemd tot voorzitter van die stichting en tot executeur-testamentair. Voorts vermeldt dit rapport dat de penningmeester van de stichting heeft verklaard dat de aanvrager na het overlijden van het slachtoffer enkele malen opmerkingen heeft gemaakt over de aanschaf van goederen met geld van de stichting. Onder meer heeft de aanvrager gesproken over het uit de stichting ko-

pen van een huisje op Malta of in Spanje. Ook heeft de aanvrager volgens dit rapport handelingen verricht die afwijken van hetgeen gebruikelijk is; zo heeft hij ten behoeve van de afwikkeling van de nalatenschap een privé-rekening geopend omdat de stichting niet bij de Kamer van Koophandel was ingeschreven, ofschoon de aanvrager ruim de tijd had gehad de stichting in te schrijven. Er is pas een bankrekening ten name van de stichting geopend nadat een lijfrenteverzekeraar te kennen had gegeven het geld niet op die privé-rekening te willen storten.³

De derde pijler van de bewijsconstructie van het Hof Arnhem speelde in de herzieningszaak een hoofdrol. Het lichaam van mevrouw Wittenberg werd pas twee dagen na haar vermoedelijke overlijden gevonden in haar woning aan de Zwolseweg te Deventer, op zaterdag 25 september 1999. Op diezelfde dag vindt een getuige in de Gibsonstraat in Deventer een mes en een paraplu, onderaan de buitentrap naar bergingen onder een kleine flat. De volgende dag meldt hij dit aan de politie die de beide voorwerpen veilig stelt. Het mes krijgt dan in het opsporingsonderzoek de naam P1, de paraplu wordt P2 genoemd. Met de geur van het mes wordt later een geursorteerproef uitgevoerd, waarbij de hond Spike de geur van het mes koppelde aan Louwes.⁴ Aan deze pijler van de bewijsconstructie zitten twee inherente problemen: was het mes het moordwapen en werd de geursorteerproef adequaat uitgevoerd? Die laatste vraag werd positief beantwoord door getuigendeskundige dr. G.A.A. Schoon. Over de eerste vraag overwoog het Hof Arnhem, opnieuw in de woorden van de Hoge Raad:

‘Korte tijd na het vermoedelijke tijdstip van levensberoving en op korte afstand van de woning is in Deventer een mes gevonden en in beslag genomen. Aard en formaat van het inbeslaggenomen mes zijn zodanig dat daarmee de steekletsels kunnen zijn toegebracht. Door het ingestelde en op juiste wijze uitgevoerde geuronderzoek van het mes staat vast dat het mes de lichaamsgeur van verdachte draagt. Verdachte heeft dus in Deventer dit mes bij zich gehad.’

Twijfel over het bewijs

Over elk van de drie pijlers in de bewijsconstructie van het Hof Arnhem zijn inmiddels twijfels gerezen. Dat geldt voor het financiële motief, dat ik hier verder onbesproken laat. Dat geldt ook voor de locatie waarvandaan Louwes het ‘laatste gesprek’ gevoerd zou hebben.

4 Zie over wat precies een geursorteerproef is G.A.A. Schoon & P.J. van Koppen, ‘Identificatie door honden’, in: P.J. van Koppen, D.J. Hessing, H. Merckelbach & H.F.M. Crombag (red.), *Het recht van binnen: Psychologie van het recht*, Deventer: Kluwer 2002, p. 597-622.

De verdediging bracht over die locatie in de herzieningszaak naar voren dat wel degelijk van een afstand van 23 km een paal 'aangeklikt' kan worden. Dat hangt af van een groot aantal omstandigheden, zoals de verkeersdrukte, de hoogte van de GSM (Louwes reed bij 't Harde op een heuvel) en het 'vrije zicht' op verschillende palen. Als belangrijkste argument bracht de verdediging echter naar voren dat de atmosferische omstandigheden nogal bijzonder waren op de dag van de moord, namelijk zodanig dat radiosignalen aanzienlijk verder reikten dan gewoonlijk het geval is, de zogenaamde radioproagatie.

Ik concentreer mij hier op de derde pijler, het mes en de geursoorteerproef, omdat die ook de kern van het arrest van de Hoge Raad vormen. Dat vergt eerst een kleine excursie naar de herzieningsprocedure.

De herzieningsprocedure

Op 1 oktober 2002 neemt advocaat-generaal Wortel conclusie in de herzieningszaak. Hij bespreekt daarin de gronden van het herzieningsverzoek, waaronder de 'reële mogelijkheid van radiopropagatie op de GSM-frequentie'. Hij beveelt de Hoge Raad echter aan om zich eerst te concentreren op de geursoorteerproef, want inmiddels had dr. Schoon gemeld dat zij 'er rekening mee houdt dat zij een andersluidende verklaring zou hebben afgelegd indien zij bekend was geweest met gegevens die haar destijds niet zijn voorgehouden'. Wortel vervolgt:

'Het is, dunkt mij, een tekortkoming dat bij deze aanvraag niet op begrijpelijke wijze is uiteengezet welke, pas na de berechting bekend geworden, feiten van invloed kunnen zijn op de door Dr. Schoon afgelegde verklaring. Daar staat tegenover dat naar mijn inzicht een uitzonderlijk geval als bedoeld in HR NJ 2001, 564, rr.oo. 4.11 en 4.12, aan de orde kan blijken te zijn indien alsnog aannemelijk zou worden dat er verband is tussen feiten die eerst na de berechting ter kennis van de deskundige zijn gekomen en de inhoud van haar verklaring. Daardoor zou ook de nu aannemelijk gemaakte mogelijke oorzaak van radiopropagatie tot de gegrondverklaring van de aanvraag kunnen bijdragen.'

Aldus geschiedde. De raadsheer-commissaris verhoorde dr. Schoon en zij uitte daarbij haar twijfels over het veiligstellen van het mes in relatie tot de soorteerproef. Die had nooit gehouden mogen worden, omdat de relatie tussen mes en misdrijf duister was, aldus haar oordeel.

Na dat verhoor nam Wortel een ongebruikelijke stap. Hij had namelijk vernomen dat het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) inmiddels over aanzienlijke verfijndere technieken beschikte dan ten

tijde van het onderzoek in deze moordzaak. Toen waren namelijk geen bloed, lichaamsweefsel of andere DNA-sporen op het mes gevonden, noch van het slachtoffer, noch van iemand anders. Het mes werd opnieuw naar het NFI gestuurd. Met behulp van zogenaamd *low copy number* DNA-onderzoek werd nu een vlekje van een persoon X en een mengspoor van die X en een Y gevonden. Deze personen blijven voorlopig ongeïdentificeerd, want het was geen DNA van het slachtoffer. Of Louwes X of Y is, is nog niet onderzocht.

Wortel kwam vervolgens op 11 maart 2003 in een aanvullende conclusie tot het oordeel dat de aanvraag tot herziening zou moeten worden afgewezen. Hij vond de verklaring van dr. Schoon onvoldoende grond daarvoor en overwoog vervolgens:

'De vraag is hoe de uitkomst van dit nieuwe NFI-onderzoek [op het mes] gewaardeerd dient te worden in het licht van art. 457, eerste lid, aanhef en onder 20 Sv. Het is zeker belangwekkend te noemen dat er menselijk DNA-materiaal op het lemmet van het mes is achterhaald dat niet van het slachtoffer afkomstig is. Ik zou verwachten dat op een wapen waarmee steekverwondingen zijn toegebracht lichaamsmateriaal van het slachtoffer achterblijft, maar dat hoeft, dunkt mij, niet noodzakelijk het geval te zijn. Ik ben geen fysicus, maar het lijkt mij uitermate voorspelbaar dat een deskundige niet zal uitsluiten dat lichaamsmateriaal van een glad en ondoordringbaar voorwerp, zoals het lemmet van een mes, weer kan verdwijnen. Wij weten niet of het DNA-houdend materiaal dat nu is aangetroffen nà het bewezenverklarde feit op het mes terecht is gekomen. Dat zou kunnen verklaren dat wèl deze sporen, maar geen lichaamsmateriaal van het slachtoffer is aangetroffen. Zelfs lijkt het mij denkbaar dat het gaat om ouder lichaamsmateriaal, dat vóór het feit op het mes terecht is gekomen, maar om de een of andere reden is achtergebleven terwijl het lichaamsmateriaal van het slachtoffer verdween.'

De logica van de geursorteerproef

Om het verloop van de herzieningsprocedure te begrijpen, evenals de gewijzigde verklaring van dr. Schoon, is enige uitleg over de geursorteerproef nodig.

De geursorteerproef is een sterk bewijsmiddel. De Nederlandse politie loopt op dit gebied voorop in de wereld. Toch kan aan de waarde van de proef afbreuk worden gedaan, als niet rekening wordt gehouden met de logica die aan het gebruik van de proef en aan de uitvoering van de proef ten grondslag ligt.⁵ Het gaat daarbij om een 'externe' logica en een 'interne' logica, die in zekere mate met elkaar verband houden.

5 Schoon & Van Koppen 2002, p. 597-622.

De 'externe' logica is neergelegd in zogenaamde Forensisch Technische Normen (FT-normen): 'Ieder voorwerp dat aangetroffen wordt op een plaats delict, dat een duidelijke relatie heeft met het gepleegde delict, en waarvan men redelijkerwijs kan aannemen dat daar de lichaamsgeur van de dader op aanwezig is, komt in principe in aanmerking voor veiligstellen.'

Bij een geursorteerproef wordt een voorwerp genomen van de plaats delict dat de dader hoogstwaarschijnlijk in handen heeft gehad. In een goed uitgevoerde sorteerproef wordt vervolgens de verdachte aan dat voorwerp gekoppeld, waardoor een verband gelegd wordt tussen verdachte en delict. Als bij de geursorteerproef een min of meer willekeurig voorwerp wordt gebruikt als uitgangspunt, heeft de proef geen enkele waarde voor het bewijs, welke uitslag die ook heeft.

De 'externe' logica van de sorteerproef heeft nog een ander element dat eveneens in de FT-normen aan bod komt: 'Minder geschikte voorwerpen zijn voorwerpen die erg nat of erg vuil zijn, of die lang (72 uur) aan de buitenlucht zijn blootgesteld, of waarvan vooraf vaststaat dat het door meerdere personen is aangeraakt. Wanneer deze voorwerpen toch worden veiliggesteld, dient in het proces-verbaal van veiligstellen melding gemaakt te worden van de conditie waarin het voorwerp zich bevond op het moment van veiligstellen.' Bij natte, vuile voorwerpen en voorwerpen die lang buiten hebben gelegen, kan worden aangenomen dat de relevante lucht geheel of grotendeels verdwenen is. Als de lucht van een voorwerp grotendeels is verdwenen, wordt het voorwerp het equivalent van een willekeurig voorwerp, ook al zou de dader het hebben vastgehouden. Hoe sterk dit effect is, weten wij niet omdat daarnaar geen systematisch onderzoek is verricht. In de Deventer Moordzaak was zelfs sprake van een cumulatie: het mes was niet alleen nat, maar ook vuil en heeft langdurig in de buitenlucht gelegen.

De 'interne' logica van de geursorteerproef lijkt op die van de Oslo-confrontatie:⁶ de procedure dient zodanig ingericht te zijn dat *als* de hond het buisje van de verdachte apporteert dat *uitsluitend* verklaard kan worden doordat de hond de geur van de verdachte herkent als de geur van het uitgangspunt. Omdat wij de keuze van de hond niet direct kunnen controleren – daarom wordt immers de proef

6 Zie over de Oslo-confrontatie P.J. van Koppen & W.A. Wagenaar, 'Herkennen van gezichten', in: P.J. van Koppen, D.J. Hessing, H. Merckelbach & H.F.M. Crombag (red.), *Het recht van binnen: Psychologie van het recht*, Deventer: Kluwer 2002, p. 543-572.

uitgevoerd – dient er in de procedure voor gezorgd te worden dat elke andere redelijke oorzaak van een aanwijzing wordt weggenomen. De meeste van die storende invloeden worden besproken in het al aangehaalde hoofdstuk van dr. Schoon en mij. Op één punt zijn wij het bij het schrijven van dat hoofdstuk niet eens geworden, en dat is relevant voor de onderhavige zaak. Dat heeft te maken met het uitvoeren van sorteerproeven met voorwerpen waaraan weinig of geen (relevante) geur zit. Ik kom daarop terug.

De relatie tussen mes P1 en het delict

Zoals gezegd, is voor een geursorteerproef een basale voorwaarde dat er een relatie bestaat tussen delict en uitgangspunt van de proef. Het Hof Arnhem overwoog daarover: ‘Korte tijd na het vermoedelijke tijdstip van levensberoving en op korte afstand van de woning is in Deventer een mes gevonden en in beslag genomen. Aard en formaat van het inbeslaggenomen mes zijn zodanig dat daarmee de steekletsels *kunnen zijn* toegebracht. Door het ingestelde en op juiste wijze uitgevoerde geuronderzoek van het mes staat vast dat het mes de lichaamsgeur van verdachte draagt. Verdachte heeft dus in Deventer dit mes bij zich gehad’ (nadruk toegevoegd).

In zijn overwegingen sprak het hof over een korte afstand.⁷ Volgens mijn berekening is de afstand tussen Zwolseweg 157 – waar de moord plaatsvond – en de Gibsonstraat – waar mes P1 werd gevonden – niet kort, maar 1,1 km. Van groter belang is echter de route daartussen. Ik liep enige tijd geleden die route. De woning van mevrouw Wittenberg is gelegen in een typische jaren 30 uitbreiding van de stad aan een relatief brede toegangsweg naar het centrum. Op de kortste route naar de Gibsonstraat komt men langs verschillende boschages. Belangrijker lijkt echter het park – naar ik vermoed de restanten van het bolwerk rond de stad. Men komt over een brug over een grote waterpartij. Langs de waterpartij staat onder andere een grote treurwilg die over het water hangt en de mogelijkheid biedt om ongezien iets in het water te werpen. Het binnenpleintje waar het mes is gevonden, bevindt zich wat verderop in het centrum en is uitsluitend te bereiken via een nogal smalle doorgang tussen huizen.

In het scenario dat het Hof kennelijk accepteerde, heeft Louwes mevrouw Wittenberg om het leven gebracht en heeft hij vervol-

7 Dat wordt zonder discussie overgenomen door Wortel in zijn aanvullende conclusie.

gens in de Gibsonstraat het mes gedumpt. Dan lijken er drie mogelijkheden:

1. Louwes heeft zijn auto in de omgeving van het huis van mevrouw Wittenberg geparkeerd (daar kan men vrij parkeren), heeft haar om het leven gebracht en is vervolgens te voet naar de Gibsonstraat gegaan om daar het mes in het zicht onderaan de trap achter te laten. Hij slaat daarbij betere plaatsen om het mes kwijt te raken over. Vervolgens is hij naar zijn auto teruggelopen en naar Lelystad gegaan.
2. Louwes heeft zijn auto geparkeerd in het centrum. De enige reële mogelijkheid aan die zijde van het centrum is een parkeergarage gelegen in de buurt van de Gibsonstraat. Hij loopt naar het huis van mevrouw Wittenberg, brengt haar om het leven en loopt terug naar de Gibsonstraat en – met voorbijgaan van betere mogelijkheden – dumpst daar het mes en haalt zijn auto in de parkeergarage op. Hij zou daarbij, in vergelijking met scenario 1, bovendien het risico genomen hebben dat in de parkeergarage camera's hangen.
3. Louwes brengt mevrouw Wittenberg om het leven en rijdt met de auto naar de Gibsonstraat om daar het mes te dumpen. Deze mogelijkheid lijkt nog onwaarschijnlijker dan de andere twee, omdat men niet direct van de Zwolseweg naar de Gibsonstraat kan rijden en langs de route naar Lelystad – waar hij toch heen ging – aanzienlijk betere mogelijkheden zijn om een mes kwijt te raken, zoals de Randmeren.

Er zijn in deze zaak nog andere argumenten naar voren gebracht ter ondersteuning van de stelling dat het mes geen relatie heeft met het misdrijf, zoals: het lemmet van het mes P1 is 18,5 cm lang, maar alle vijf de steekwonden in het slachtoffer waren slechts 10 cm en er is op het mes geen bloed of lichaamsweefsel van het slachtoffer gevonden.

Waar het om gaat is dat het Hof Arnhem met de hierboven aangehaalde overweging de 'externe' logica van de geursorteerproef omdraait. Als men de twee onjuistheden in die overweging weglaat – dat het mes op korte afstand van het misdrijf en kort na het delict is gevonden – staat daar in feite: 'Een mes waarmee de steken zouden kunnen zijn toegebracht, wordt in een geursorteerproef gekoppeld aan de verdachte. De verdachte is verdacht, dus is het mes het moordwapen.'

De hoeveelheid geur op het mes

Er is, gezien bovenstaande, reden om aan te nemen dat het mes geen relatie heeft met het gepleegde delict. Maar stel dat die er wel is, kan

dan aangenomen worden dat er voldoende geur op het mes aanwezig was ten tijde van het veilig stellen? Daarvoor zijn van belang de nieuwe feiten die Wortel in zijn aanvullende conclusie presenteert. Hij liet het NFI opnieuw het mes onderzoeken. En het NFI vond toen DNA van personen X en Y.

Het aantreffen van deze profielen lijkt mij relevant voor de vraag of ten tijde van de geursorteerproef nog relevante geur op het mes aanwezig was. Ik kom daarop aanstonds terug. Hierbij zijn, na het nieuwe NFI-onderzoek aan mes P₁, de volgende situaties denkbaar:

1. Personen X en Y zijn de getuige die het mes P₁ vond en/of politieambtenaren die het mes nadien gehanteerd hebben. Dat is een onderzoekbare vraag. Als dat het geval is, vergt het – nog steeds onder de aanname dat dit mes het moordwapen is – een verklaring hoe het mes zo schoon in de Gibsonstraat terecht is gekomen, nadat daarmee het slachtoffer vijfmaal is gestoken. Het kan dan niet uitgesloten worden dat door de regen – die in de dagen dat het mes er gelegen moet hebben overvloedig viel – zowel relevant DNA als relevante geur van het mes is gespoeld.
2. Personen X en Y zijn *niet* de getuige en/of politieambtenaren die het mes nadien gehanteerd hebben. Als mes P₁ het moordwapen is, moeten die sporen voorafgaand aan de moord op het wapen terecht zijn gekomen. Opnieuw vergt deze situatie een verklaring voor het feit dat de minieme sporen van Personen X en Y op het mes zijn achtergebleven, terwijl van het slachtoffer niets werd aangetroffen. Als die verklaring er is, zou het in deze situatie wel waarschijnlijker zijn dat ook de geur van de dader van de moord op het mes is achtergebleven.
3. Persoon X of Persoon Y is Louwes. Gezien het feit dat Louwes ontkent dat hij het mes in handen heeft gehad, zou dit een spoedig einde aan alle discussie in deze zaak maken. In deze situatie is het ook waarschijnlijker dat van Louwes relevante geur op het mes is achtergebleven.

In de aanduiding van deze drie situaties ging ik ervan uit dat als DNA-sporen van het mes zijn gespoeld, dat ook geldt voor relevante geur. Het lijkt mij evident dat zulks geldt voor extreme situaties, bijvoorbeeld als het mes in een afwasmachine is gereinigd. De vraag is echter of onder de omstandigheden waarin het mes – als dit het moordwapen is – enige dagen in de nattigheid en de viezigheid buiten heeft gelegen, het verdwijnen van DNA-sporen en geursporen gelijk

opgaan. Dat is een empirische vraag waarnaar nader onderzoek gedaan zou kunnen worden.

De discussie over de relatie tussen het verdwijnen van DNA-sporen en geursporen laat onverlet dat in de onderhavige zaak het mes cumulatief aan de drie invloeden is blootgesteld waarvan in de FT-normen wordt uitgegaan dat zij schadelijk zijn voor het overblijven van relevante geur aan het voorwerp. In deze zaak moet daarom serieus rekening gehouden worden met de mogelijkheid dat op het mes geen relevante geur meer aanwezig was toen het werd veiliggesteld, ook als mes P1 het moordwapen was.⁸

Een sorteerproef met dit mes

Er is, gezien bovenstaande, reden om aan te nemen dat op mes P1 geen geursporen aanwezig waren of niet meer aanwezig waren van de dader van de moord op mevrouw Wittenberg. Het ontbreken van 'externe' logica van de geursorteerproef heeft echter ook effecten op de 'interne' logica van de proef.

De geursorteerproef is voor de hond die hem uitvoert een spelletje dat meestal door de hond met groot enthousiasme en in hoog tempo wordt uitgevoerd. Honden hebben daarbij van nature de neiging om altijd één van de buisjes – waarop de geuren van de verdachte en de zogenaamde bijleggers zijn aangebracht – te apporteren. Een belangrijk onderdeel van de training is om die neiging te onderdrukken als er geen geurherkenning is. Voorts is de procedure van de geursorteerproef zodanig ingericht dat als de hond toch die neiging in een concrete proef niet voldoende onderdrukt, de kans groot is dat hij dan het buisje van één van de bijleggers apporteert.

Stel nu dat de hond een uitgangspunt wordt aangeboden waarop geen geur aanwezig is. Als de hond zijn natuurlijke neiging voldoende is afgeleerd, zal hij geen keuze maken. Als dat niet het geval is, zal de keuze a-select uitvallen en is er – bij een rij van zes buisjes – een kans van 17% dat hij bij toeval de verdachte selecteert. Dat geldt alleen maar als de proef zelf deugdelijk is ingericht. Een voorwaarde is dat geen van de gepresenteerde geuren – zowel in positieve

8 Daarvoor is nog een andere reden. De zogenaamde *chain of custody* van mes P1 is duister. Met *chain of custody* wordt hier bedoeld het verhaal waarin duidelijk wordt hoe het mes precies is veiliggesteld, hoe de geur is veiliggesteld en wat er vervolgens precies met mes en geur is gebeurd. Vanaf het begin was dat onduidelijk, omdat in het proces-verbaal van veiligstellen alleen het mes P1 wordt genoemd en niet de tegelijkertijd veiliggestelde paraplu P2. Ik laat dit probleem hier verder onbesproken.

als in negatieve zin – voor de hond eruit springt. Het is daarom belangrijk om als bijleggers geen homogene groep te nemen, want dan springt de verdachte eruit en wordt de kans verhoogd dat de hond om andere redenen het buisje van de verdachte apporteert. En dit is nu precies één van de weinige defecten die is overgebleven in de geur-sorteerproef zoals die in Nederland wordt uitgevoerd: men neemt als bijleggers vrijwel steeds politiemensen.⁹

Nu er, zoals hierboven besproken, redenen zijn om aan te nemen dat er geen relevante geur op het mes zat, kan niet meer worden uitgesloten dat de hond Louwes koos omdat hij, tussen de geuren van de politiemensen, de *odd man out* was. Dat is een schending van de ‘interne’ logica van de geur-sorteerproef. In de Deventer Moordzaak blijven er namelijk twee mogelijke verklaringen voor het apporteren van het buisje van Louwes door Spike over: de geur van Louwes zat op het mes en er zat geen relevante geur op het mes *en* Louwes was de *odd man out*.¹⁰ Achteraf kan op grond van de nu beschikbare gegevens tussen deze twee verklaringen geen keuze worden gemaakt.

Het novum

Levert dit alles nu een novum op? Aan het novum worden hoge eisen gesteld door de Hoge Raad. En terecht. Zo accepteert de Hoge Raad niet een mening van een getuigendeskundige als een novum. Als dat wel gedaan zou worden, kan de Hoge Raad een grote stroom herzieningsverzoeken verwachten. De toename van de werkbelasting van de Hoge Raad is dan nog het minste probleem. Een ruimhartig novumbeleid van de Hoge Raad zou ervoor zorgen dat feitelijk aan veel strafzaken geen eind zal komen. Dat is niet alleen voor slachtoffers en hun familie een bijzonder ongewenste situatie. Ook voor de veroordeelde verdachten zal dat problemen opleveren. Het wordt voor hen veel lastiger om hun straf te aanvaarden en zich te richten op een toekomst na het uitzitten van hun straf.¹¹ Ook in het arrest in de Deventer Zaak benadrukt de Hoge Raad dit opnieuw:

9 Zie G.A.A. Schoon, ‘A first assessment of the reliability of an improved scent identification line-up’, *Journal of Forensic Sciences*, 1998, 43, p. 70-75 en Schoon & Van Koppen 2002, p. 607-608.

10 Er blijft natuurlijk altijd nog een derde mogelijkheid: de hond koos bij toeval Louwes, maar de sorteerproef is zodanig ingericht om de kans daarop zo gering mogelijk te houden.

11 Dat geldt ook voor onschuldig veroordeelde verdachten. In elk rechtssysteem worden immers verdachten onterecht veroordeeld, zo betoogde ik elders. Zie P.J. van Koppen, ‘Rechterlijke dwalingen’, in: P.J. van Koppen, D.J. Hessing, H. Mer-

→

‘De hier bedoelde grondslag voor een herzieningsaanvraag – hierna als novum aan te duiden – kan slechts een omstandigheid van feitelijke aard betreffen. Een mening, overtuiging of gevolgtrekking kan in het algemeen niet als een omstandigheid van feitelijke aard worden aangemerkt. Dat brengt mee dat het oordeel van een deskundige in beginsel – behoudens bijzondere omstandigheden – slechts als een novum kan gelden voorzover daarbij wordt uitgegaan van feiten en/of omstandigheden van feitelijke aard welke niet bekend waren dan wel niet geacht kunnen worden bekend te zijn geweest aan de rechter die de uitspraak waarvan herziening wordt gevraagd heeft gegeven.’

En dus vond de Hoge Raad in de verklaring van dr. Schoon geen aanknopingspunten om die als novum te kwalificeren. Dat doet de Hoge Raad wel met het hernieuwde onderzoek aan het mes, maar op geheel andere wijze dan ik hierboven uiteenzette.

Het Deventer Novum

De Hoge Raad kwalificeerde slechts één punt als novum, en deed dat als volgt:

‘5.4.3. De vraag dient zich aan of, zoals in het aanvullend verzoek tot herziening van 29 april 2003 wordt betoogd, de in het NFI-rapport van 27 februari 2003 vervatte onderzoeksresultaten – die destijds aan het Hof niet bekend konden zijn – als een novum moeten worden aangemerkt.

Bij de beantwoording van die vraag moet worden vooropgesteld dat de relatie tussen het aangetroffen mes en het delict een wezenlijke schakel vormt in de door het hof gebezigde bewijsconstructie, meer in het bijzonder omdat die relatie bepalend is voor de aan de resultaten van de geuridentificatieproef toe te kennen bewijswaarde. Tegen die achtergrond roept het thans bekend geworden gegeven dat op het mes, ook met de meest geavanceerde technieken, zoals die thans beschikbaar zijn, geen enkel lichaamsspoor is te vinden dat tot het slachtoffer valt te herleiden, afgewogen tegen de bewijsconstructie en hetgeen de stukken voor het overige omtrent die relatie inhouden – waarbij nog opmerking verdient dat een deskundigenbericht omtrent de overeenkomst van de op de blouse aangetroffen bloedsporen en het lemmet van het aangetroffen mes niet voorhanden is – zodanige twijfel op ten aanzien van de vraag of dat mes in verband kan worden gebracht met het delict, dat het ernstige vermoeden rijst dat, ware het hof met dat nieuwe gegeven bekend geweest, het de verdachte zou hebben vrijgesproken van hetgeen hem was tenlastegelegd. Daaraan doet op zichzelf niet af dat het hof ermee bekend was dat, naar blijkt uit het NFI-rapport van 21 februari 2000, op het mes geen bloedsporen zijn aangetroffen.’

ckelbach & H.F.M. Crombag (red.), *Het recht van binnen: Psychologie van het recht*, Deventer: Kluwer 2002, p. 871-885. De kwaliteit van een rechtssysteem kan op dit punt ook slechts worden afgemeten aan het beperken van het aantal rechterlijke dwalingen, niet aan het absoluut voorkomen ervan.

De zinsconstructie is nogal gecompliceerd, maar feitelijk staat in deze overweging van de Hoge Raad het volgende:

1. Voor de bewijsconstructie is wezenlijk de relatie tussen het mes en het misdrijf.
2. Met nieuwe technieken is op het mes geen lichaamsspoor gevonden van het slachtoffer.
3. Er is dus twijfel aan het verband tussen mes en misdrijf.
4. Als het Hof Arnhem dát geweten zou hebben, had het Louwes vermoedelijke vrijgesproken.¹²

Als wij deskundigen terzake mogen geloven, is het bijzonder onwaarschijnlijk dat als iemand vijfmaal met een mes gestoken wordt en op het mes veel bloed aanwezig was vlak na het misdrijf,¹³ er vervolgens op het mes *geen* DNA-sporen van het slachtoffer gevonden worden. Dat oordeel geldt eveneens als men het mes heeft schoongemaakt en als het mes enige dagen in de regen heeft gelegen. In die zin is het ontbreken van sporen van het slachtoffer op het mes in tegenspraak met het arrest van het Hof Arnhem.

Maar het Hof Arnhem wist ten tijde van zijn arrest dat er geen sporen van het slachtoffer op het mes waren. Het nieuwe rapport van het NFI bevestigt slechts, weliswaar met nieuwe technieken, hetgeen het hof allang wist. Mij ontgaat om die reden waarom het nieuwe NFI-onderzoek een novum zou zijn op de wijze waarop de Hoge Raad dat voorstelt.

De Deventer novumconstructie

Op deze manier zou de Hoge Raad ook in het volgende hypothetische geval van een novum spreken. Stel, een aantal getuigen geeft de verdachte een alibi. Het hof acht die verklaringen van onvoldoende belang om, gezien het andere bewijs tegen hem, de verdachte vrij te spreken. Nadat het arrest is gewezen, dient zich een nieuwe getuige aan die eveneens het alibi van de verdachte ondersteunt. Dat zou dan een novum kunnen zijn op grond van dit arrest.

- 12 Ik heb niet kunnen reconstrueren waarom de Hoge Raad in de overweging de tussenzin 'waarbij nog opmerking verdient dat een deskundigenbericht omtrent de overeenkomst van de op de blouse aangetroffen bloedsporen en het lemmet van het aangetroffen mes niet voorhanden is' plaatste.
- 13 Dit blijkt uit het feit dat het moordmes even op de kleding van het neergestoken slachtoffer heeft gelegen en toen een bloedvlek heeft achtergelaten.

Men kan zich afvragen waarom de Hoge Raad tot deze novumconstructie heeft besloten in de Deventer Moordzaak. Het is duidelijk dat de Hoge Raad gereede twijfel heeft aan de bewijsconstructie in het arrest van het Hof Arnhem. Dat geldt niet alleen voor de relatie tussen mes en moord, maar ook voor de andere pijlers van de constructie. Het is ook duidelijk dat de Hoge Raad getracht heeft de aanvraag gegrond te verklaren zonder daarbij gebruik te maken van een verklaring van een deskundige. Dat zou immers de sluis openzetten voor een golf van herzieningsverzoeken. De Hoge Raad heeft er daarom voor gekozen om zeer 'zuinig' in de overwegingen te zijn. Mogelijk wilde de Hoge Raad daarmee voorkomen dat hij het Hof 's-Hertogenbosch, naar wie de zaak nu is verwezen, voor de voeten zou lopen.

De 'zuinige' overweging van de Hoge Raad kan zich echter ook tegen hem keren. Want wordt daarmee niet de mogelijkheid gecreëerd dat bewijs dat in strijd is met het arrest van het hof, dat toen door het hof genegeerd is, maar op een nieuwe manier nog eens wordt bevestigd, als novum wordt aangemerkt? De zaken waarop dat van toepassing is, lijken mij legio en misschien heeft de Hoge Raad, in een poging de sluis van de getuigendeskundigen dicht te houden een andere sluis opengezet.

Er is nog een andere, meer vileine, verklaring voor deze novumconstructie. Misschien geeft de Hoge Raad vooral de boodschap aan het Hof Arnhem dat hij op dit punt beter had moeten opletten en tot vrijspraak had moeten besluiten.

De herzieningsprocedure

Zo heeft de Deventer Moordzaak opnieuw een novum opgeleverd die als een gewrongen constructie kan worden gekwalificeerd. Ik schrijf 'opnieuw' omdat Schalken in zijn noot onder het herzieningsarrest in de Puttense Moordzaak het daar gehanteerde novum zelfs als 'bedenkkelijk' omschreef.¹⁴ Daar was het novum de gewijzigde verklaring van de getuigendeskundige prof.dr. T.K.A.B. Eskes. Daar trachtte de Hoge Raad het beginsel te handhaven dat een oordeel van een deskundige niet als novum kan gelden, maar kwam tot het oordeel dat in het onderhavige geval anders moet worden geoordeeld.

14 Zie de noot van Schalken onder HR 26 juni 2001, NJ 2001, 564 (*Puttense Moordzaak II*). Eerder wees de Hoge Raad in die zaak herziening af. Zie HR 27 juni 2000, NJ 2000, 503 (*Puttense Moordzaak I*; m.nt. Sch).

Met Schalken kan voorop gesteld worden dat de herzieningsprocedure slecht past in het systeem van strafvordering in Nederland. Enerzijds geldt daar het – terechte – uitgangspunt dat strafzaken eindig moeten zijn. Het stelsel is er niet op ingericht dat de Hoge Raad als derde feitelijke instantie gaat functioneren, waarbij veroordeelden ook nog eens herhaalde malen in dezelfde zaken de Hoge Raad kunnen adiëren. Anderzijds moet een goed functioneren rechtssysteem ook in staat zijn om gemaakte fouten, ook achteraf, te redresseren. In de woorden van Schalken: ‘Het probleem is niet dat er fouten in het systeem sluipen. Het wordt pas echt een probleem als het systeem niet in staat blijkt die fouten te ontdekken en ongedaan te maken.’

Schalken stelde voor om de huidige regeling van de herziening – waarin de Hoge Raad zich moet verplaatsen in de gedachtegang van de laatste feitelijke rechter en zich afvragen of het novum voor die rechter tot een drastisch andere beslissing zou leiden – aan te vullen met de mogelijkheid om, in uitzonderingsgevallen, ook de herziening als een noodremprocedure dienst te laten doen. In die gevallen zou de Hoge Raad eenvoudigweg moeten bezien of een veroordeling op grond van een aangevoerd novum nog in redelijkheid in stand zou kunnen blijven.

Dit lijkt mij nauwelijks soelaas te bieden voor de problemen waarmee de Hoge Raad thans in herzieningszaken worstelt. Dat de Hoge Raad zich verplaatst in de gedachtegang van de laatste rechter is niet meer dan een juridische fictie. Een veel groter probleem is het indammen van het aantal herzieningsverzoeken, dat toch vermoedelijk al zal toenemen na deze recente succesvolle aanvragen. Geslaagde herzieningsverzoeken moeten in alle gevallen niet meer dan noodremprocedures zijn, juist omdat zij zich slecht verdragen met het systeem van onze strafvordering.

De oplossing moet ook niet aan de achterkant gevonden worden, maar aan de voorkant. Met deze herzieningsverzoeken zit de Hoge Raad gevangen in zijn eigen rechtspraak. Ook dat signaleerde Schalken al in zijn noot bij *Puttense Moordzaak II*. Hij beschrijft daarin dergelijke zaken als overtuigingszaken, waarin kennelijk de overtuiging van de rechter een grotere rol gespeeld heeft dan de voorliggende bewijsmiddelen.¹⁵ En die zaken kunnen in een vroeger stadium

15 Vergelijk H.F.M. Crombag, P.J. van Koppen & W.A. Wagenaar, *Dubieuze zaken: De psychologie van strafrechtelijk bewijs*, Amsterdam: Contact 1994 en H.F.M. Crombag, P.J. van Koppen & W.A. Wagenaar, ‘De waarde van bewijs’, in: P.J. van Koppen, D.J. Hessing, H. Merckelbach & H.F.M. Crombag (red.),

→

geredresseerd worden als de Hoge Raad zwaardere eisen stelt aan de rechterlijke verantwoordingsplicht. Selectie en waardering van de door hem gebruikte bewijsmiddelen behoeft hij naar vaste jurisprudentie niet te motiveren.¹⁶ Een uitgebreidere plicht tot motiveren, waarin ook rekenschap wordt gegeven van de selectie van bewijsmiddelen, zou in ieder geval een deel van dit soort herzieningsverzoeken kunnen voorkomen.

Het recht van binnen: Psychologie van het recht, Deventer: Kluwer 2002, p. 281-293.

¹⁶ Zie bijvoorbeeld HR 21 september 1999, *NJ* 2000, 380 (m.nt. Kn). Daarop zijn uitzonderingen. Zie J.F. Nijboer, *Strafrechtelijk bewijsrecht*, Nijmegen: Ars Aequi 2000, p. 79-101.